

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalthistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Palle Birk Hansen

NÆSTVED

Byens opståen og tidlige udvikling

NÆSTVED MUSEUM 1984

Forsiden:

Peder Bodilsen skænker kirken i Næstved til Sct.Peder, og
Guds hånd velsigner gaven.

Efter miniature i Calendarium Nestvedienne fra 1200-årene.

ISBN 87 88461 02 5

KVIK-TRYK, Tel. (01) 71 05 22

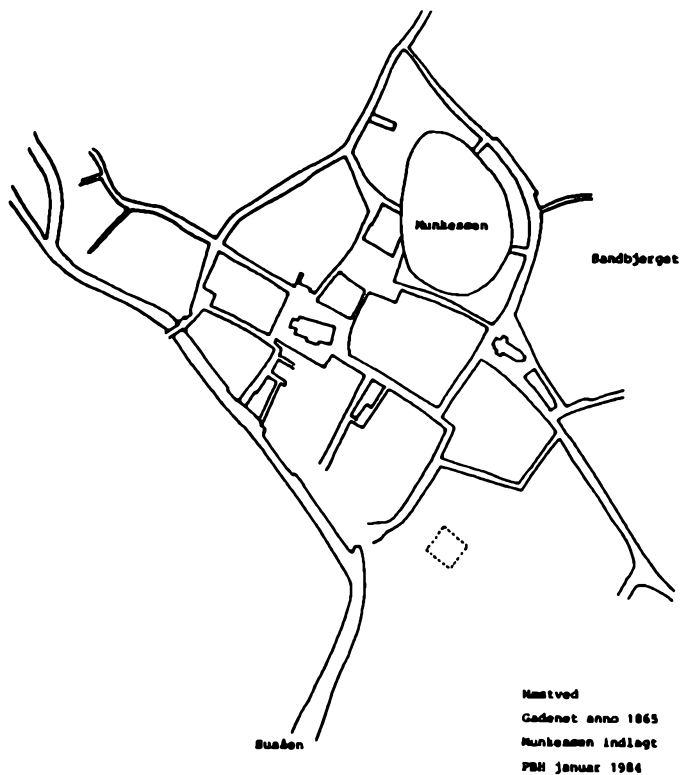
RETTELSE:

Ved sidehenvisninger:

Læg 3 til det opgivne sidetal.

Eksempel: (Se kort side 5) - kortet findes side 8.

NÆSTVED
BYENS OPSTÅEN OG TIDLIGE UDVIKLING
FRA 900-ÅRENE TIL 1200-ÅRENE

PALLE BIRK HANSEN
NÆSTVED MUSEUM 1984

Næstved

byens opståen og tidlige udvikling.

Palle Birk Hansen

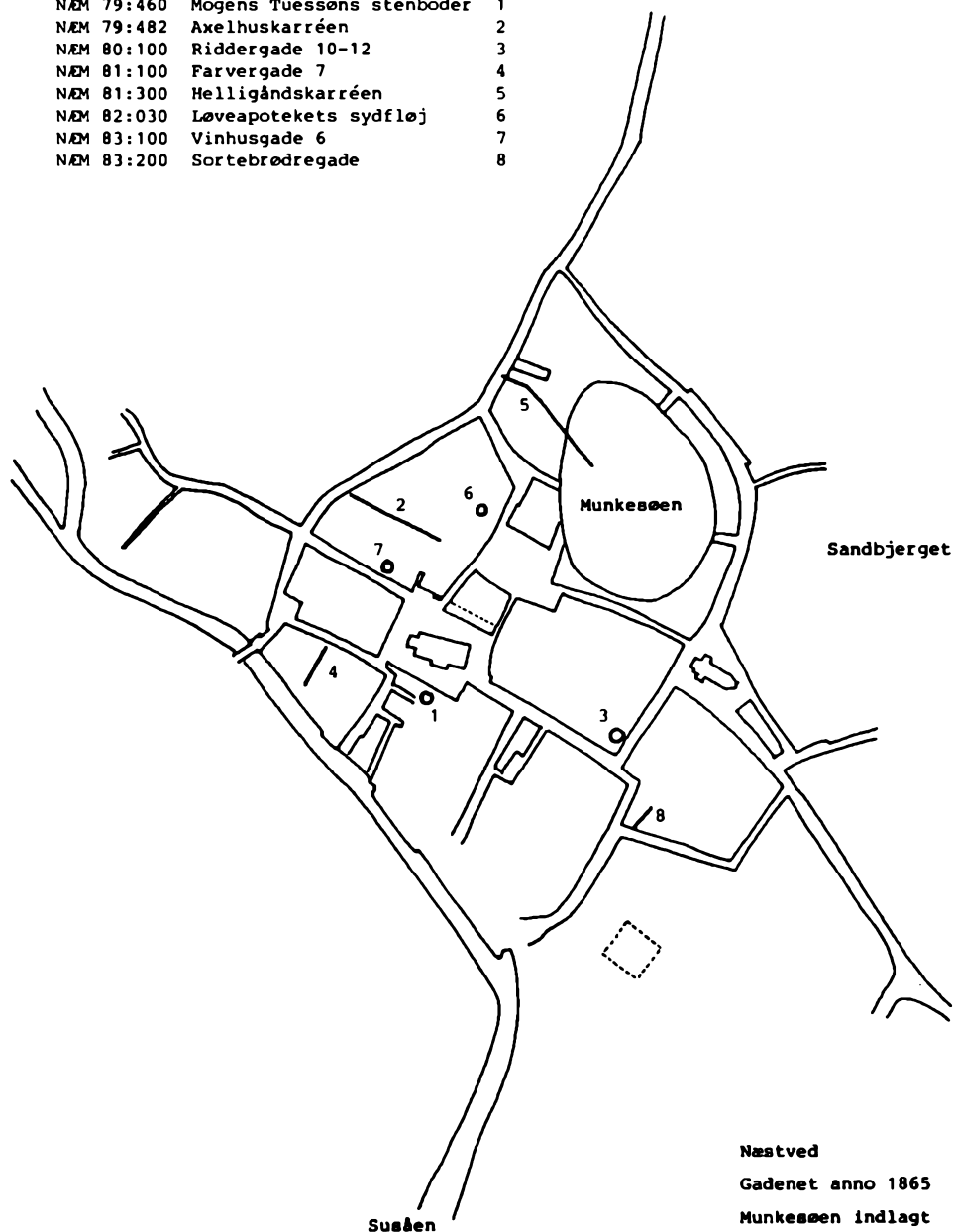
Efter de seneste 5 års undersøgelser i Næstved er der grundlag for at fremlægge et samlet billede af det tidlige Næstved. De nye undersøgelsesresultater fortolkes her på baggrund af den viden, som vi havde i forvejen, bl.a. fra skriftlige kilder.

Også de skriftlige kilder er i de seneste år gennemgået på ny af Projekt Middelalderbyen u. Statens humanistiske Forskningsråd ved cand.mag. Aage Andersen, som har fremlagt sine foreløbige resultater i flere rapporter (se litteraturlisten). Aage Andersens rapporter danner en del af grundlaget for den følgende fremstilling.

En detaljeret gennemgang af Næstveds udvikling i perioden ca. 900 - ca. 1300 følger på de næste sider.

Fremstillingen er en art status over de anførte undersøgelser, og den indeholder samtidig en række fortolkninger og hypoteser, som kan afprøves ved fremtidige undersøgelser.

NÆM 79:460	Mogens Tuessøns stenboder	1
NÆM 79:482	Axelhuskarréen	2
NÆM 80:100	Riddergade 10-12	3
NÆM 81:100	Farvergade 7	4
NÆM 81:300	Helligåndskarréen	5
NÆM 82:030	Løveapotekets sydføløj	6
NÆM 83:100	Vinhusgade 6	7
NÆM 83:200	Sortebrødregade	8

Næstved

Gadenet anno 1865

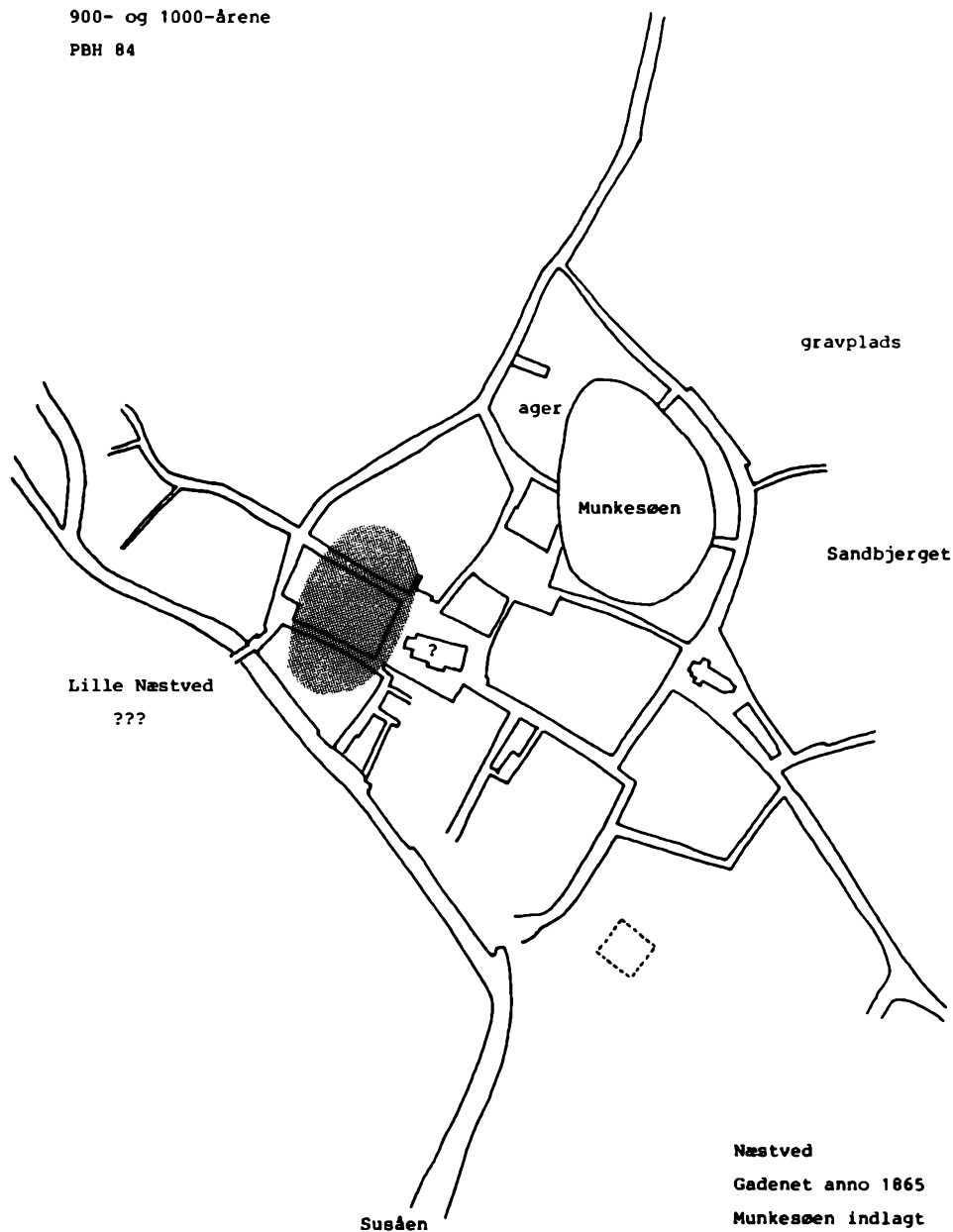
Munkesøen indlagt

PBH januar 1984

Næstved

900- og 1000-årene

PBH 84

Næstved

Gadenet anno 1865

Munkesøen indlagt

PBH januar 1984

Næstved

900- og 1000-årene

Næstved kan nu - på grundlag af gravningerne i Farvergade (81:100) og Vinhusgade (83:100) - føres tilbage til 900-årene.

I Farvergade er der fundet ildsteder, i Vinhusgade egentlige konstruktionsrester: stolpehuller og et grubehus.

I Helligåndskarréen (81:300) er der påvist en agerforekomst, som indirekte kan dateres til denne periode.

Endelig er der på Sandbjerget for 100 år siden fundet en gravplads, hvor mindst én af gravene kan dateres til 1000-årene.

Der er en teoretisk mulighed for, at den ældste udgave af Sct. Peders kirke går tilbage til perioden. Der er dog endnu ikke påvist dele af en kirkebygning på stedet ældre end den romanske udgave.

Det billede, som udgravningsresultaterne giver, viser en bebyggelse i området vest for Sct. Peders kirke, dvs. i Farvergade/Vinhusgade-kvarteret. Bebyggelsen har resulteret i afsættelse af kraftige kulturlag, som indicerer en fast bosættelse (kort s.3).

Dette kernebosættelsesområde i Næstved ligger på et plateau med skrænter i vest og syd ned mod Susåen. Også på de andre sider er plateauet naturligt afgrænset: mod øst af Munkesøen eller Gråbrødrekær, mod nord af eng- og mosearealerne, som 1488 kaldes Pugemosen.

Den naturlige adgang til området kunne foregå nordfra mellem Pugemosen og Munkesøen eller fra sydøst mellem Munkesøen og Susåen. Fra vest måtte man derimod krydse Susåen.

Lille Næstved eksisterede i 1135 og går formodentlig tilbage til den behandlede periode, men endnu er der ikke foretaget undersøgelser i området, som kan bevise denne antagelse.

Den ældste skriftlige kilde til Næstveds historie er stiftelsesbrevet fra år 1135 for Næstved Sct. Peders Kloster, senere Skovkloster, nu Herlufsholm (Helms 1940, s.101 ff.).

Vi får af dette brev et indtryk af, at det tidlige Næstved (tiden før 1135) var stærkt domineret af stormandsfamilien Bodilsslægten. Familien ejede dele af Næstved og Lille Næstved og kunne af sine ejendomme skænke kirken, møllen, en række grunde i Næstved og halvdelen af Lille Næstved til klostrets oprettelse. Disse forhold kunne antyde, at det tidlige Næstved kan være opstået i forbindelse med en stormandsgård, eventuelt med tilhørende kirke. Hverken stormandsgård eller kirke er dog endnu påvist arkæologisk.

Fundmaterialet fra de arkæologiske undersøgelser udgøres i meget høj grad af keramik.

Keramikken i de vikingetidige kulturlag består hovedsagelig af lokalt tilvirket grov vare med tykt, groft magret gods og enkle profiler. Nogle få kar er dekoreret med rækker af pindstik under randen.

Derudover indeholder materialet et lille indslag af importeret slavisk keramik af Menkendorf-type, som i Nordtyskland dateres til perioden ca. 800 - ca. 950.

Blandt de øvrige fund kan nævnes et stykke af en kværnsten af basalt fra Rhin-området og en del slagger, som vidner om metalforarbejdning.

Det må erindres, at udgravningsfelterne har været små, og blot en enkelt udgravning mere vil kunne supplere fundmaterialets sammensætning betydeligt.

I den senere del af perioden afløses vikingetidens keramik helt af den såkaldte østersø-keramik, en hjemlig keramiktype, som efterligner slavisk keramik.

Det er foreløbigt ikke muligt at skelne 1000-årenes østersøkeramik fra 1100-årenes. I og med, at de ældste kulturlag i Næstved indeholder vikingetidskeramik, kan vi dog aflede tilstedeværelsen af østersøkeramik fra 1000-årene, idet der ikke i de undersøgte kulturlag har været tegn på længerevarende ophold i bebyg-

gelsen. Tværtimod har vi i Vinkusgade (83:100) undersøgt et grubehus, som førte begge keramiktyper side om side, og som vi følgelig daterer til tiden omkring år 1000.

På det eksisterende grundlag må vi således konkludere, at vi har sikkerhed for kontinuerlig bebyggelse i Næstved fra 900-årene og frem.

Da det "nye ridehus" på Grønnegades Kaserne blev bygget i 1888, fandt man et antal begravelser på toppen af Sandbjerget.

Henry Petersen, Nationalmuseet har i 1889 beskrevet disse begravelser (notesbog IX, s.57, NM2), som var fordelt på tre pladser:

Grav 1 : En fællesgrav med mindst 30 skeletter, hvoraf flere havde hug- og stikmærker. I graven fandtes en enkel spydspids med én modhage.

Grav 2 : Et enkelt skelet, gravlagt med hovedet i vest og med hænderne korslagt over bækkenet.

Grav 3 : En dobbeltgrav, hvor de to skeletter lå med hovederne i nordvest. Ved hovedet af det sydvestre skelet stod et komplet østersø-kar, som nu opbevares på Nationalmuseet (Liebgott 1978, s.13).

Disse begravelser kan alle være fra den omhandlede periode. Det gælder med sikkerhed grav 3, som dateres ved østersøkarret til 1000-årene. Det forhold, at karret optræder i graven, peger nemlig afgjort på, at begravelsen er hedensk og dermed næppe så sen som fra 1100-årene.

Grav 3 må ses som del af en hedensk gravplads i forbindelse med Næstved. Gravpladsen er ældre end eller delvis samtidig med den formodede ældste kirkegård omkring Sct. Peders kirke, og gravplads og kirkegård kan dermed ses som eksempel på tidens religiøse brydninger.

Østersøkarret fra grav 3

Næstved
1100-årene
PBH 84

Næstved
Gadenet anno 1865
Munkesøen indlagt
PBH januar 1984

Næstved

1100-årene

Næstved Sct. Peders Klosters gavebrev fra 1135 (se s.5) viser, at Næstved med kirke og mølle og Lille Næstved eksisterede senest år 1135.

Det tidlig-middelalderlige Næstved markerer sig arkæologisk gennem østersøkeramik. Denne keramiktype er fundet i den del af Næstved, som er forsynet med raster på kortet s.7, dvs. området omkring Sct. Peders kirke og nordpå til og med Helligåndsgrunden.

Bebyggelsen i Næstved udvides i 1100-årene mod nord i forhold til den vikingetidige bebyggelse. I Helligånds-karréen (81:300) har vi set, hvorledes en agerforekomst ved vestbredden af Munkesøen overlejres af bebyggelse, som dateres til 1100-årene.

Mod øst udvides bebyggelsen til midt i Købmagergade.

Gavebrevet fra 1135 nævner kirken og møllen.

Der er almindelig enighed om, at kirken i Næstved er identisk med Sct. Peders kirke.

Identifikationen af møllen er mere usikker. Det har tidligere været gængs opfattelse, at møllen i Næstved skulle være identisk med vandmøllen Maglemølle ved Susåen, som rives ned i 1872.

Det er imidlertid et spørgsmål, om man allerede i 1100-årene rådede over en teknologi, som gjorde det muligt at stikke et møllehjul i Susåens rivende vande. Det er tværtimod tænkeligt, at møllen i 1100-årene har haft en helt anden placering. Den kan f.eks. have ligget ved et af afløbene fra Munkesøen, hvor man havde en roligere vandstrøm. I denne forbindelse kan der peges på den oprindeligt vandførende grøft i Købmagergade matr. 113, som vi fandt ved Riddergade-gravningen (80:100).

Sct. Peders kirkesogns østgrænse, som den kan aflæses i kilder fra 1300-årene, falder interessant nok sammen med denne grøft.

Erik Lams gavebrev til Næstved Sct. Peders Kloster fra år 1140 (Helms 1940, s.128 ff) tilføjer endnu et vigtigt element til bebyggelsen, nemlig torvet.

Torvet har naturligvis haft betydning for handelslivet, men samtidig viser gavebrevet, at torvet også fungerede i juridiske sammenhænge, idet man her opkrævede diverse bøder til kongen i forbindelse med retssager. Såvel de merkantile som de juridiske afgifter overdrages til det nye kloster.

Endelig giver gavebrevet fra 1140 endnu en vigtig oplysning. Der svares midsommergæld, som er en årlig afgift af bygrundene, til kongen/klostret i Næstved.

Torv og midsommergæld regnes blandt kriterierne for en by. Næstved havde i 1100-årene elementer, som placerer den i gruppen af tidlige danske byer.

Næstved betegnes i de skriftlige kilder med ordet villa i hele perioden 1135 - 1348, 1274 bruges dog betegnelsen villa forensis, som oversættes ved torveby.

Villa dækker såvel den egentlige landsby som byen. Civitas bruges i middelalderen især om byer med domkirke.

Næstved Sct. Peders Kloster af benediktinerordenen oprettes år 1135 af Bodilsslægten.

Det er en almindeligt fremført antagelse, at dette kloster i begyndelsen skal have ligget inde i Næstved ved Sct. Peders kirke. Antagelsen bygger på det forhold, at klostret fik kirken i Næstved.

Det vigtigste aspekt ved Bodilsslægtens kirkedonation har imidlertid været de afgifter, som fulgte med kirken (tiende). Afgifterne kunne anvendes til finansiering af det nye klosterbyggeri. Anskuet på denne måde bliver kirkedonationen en direkte parallel til den samtidige mølledonation, som ligeledes har givet afkast til klostret i kraft af de afgifter, man måtte betale for at få sit korn malet.

Muligheden for, at klostret fra begyndelsen har ligget i skoven, diskuteres indgående af Helms (Helms 1940, s.117-18). Han fastholder dog tanken om den oprindelige placering inde i byen. Victor Hermansen diskuterer 1939-40 den samme problemstilling (Danmarks Kirker, Sorø Amt s.1112) og når til det resultat, at klostret snarest er oprettet ude i skoven. Til gengæld mener Hermansen, at kvadre i klosterkirkens murværk stammer fra Bodilsslægtens kirke, som han placerer på klosterkirkens grund. Denne tolkning er ikke videreført.

Der er aldrig fundet spor af det formodede ældste kloster inde i Næstved. De forskellige kældre ved Sct. Peders Kirkeplads, som folkeviddet har forbundet med munkene, er alle senmiddelalderlige. Samtidig er det klart, at klosterkirken (Herlufsholm kirke) er opført i slutningen af 1100-årene.

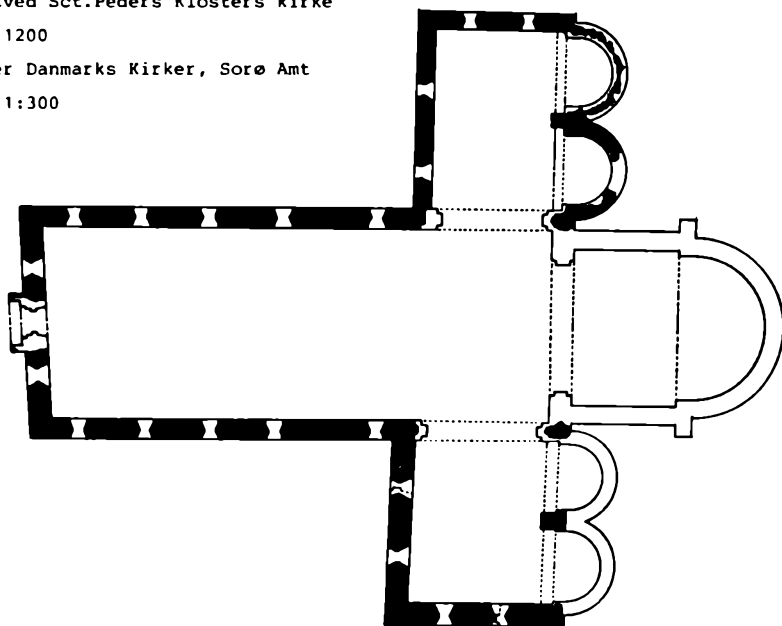
Der er således intet, som modsiger den meget nærliggende tanke, at klostret fra begyndelsen er anlagt på det sted, hvor det endnu ligger. Endvidere må vi regne med, at Bodilsslægtens kirke er identisk med Sct. Peders kirke i Næstved.

Næstved Sct. Peders Klosters kirke (Herlufsholm kirke) og Sct. Peders kirke viser i deres romanske grundplaner et nært slægtskab, som det fremgår af sammenstillingen af de to grundplaner i samme målestok (s.12).

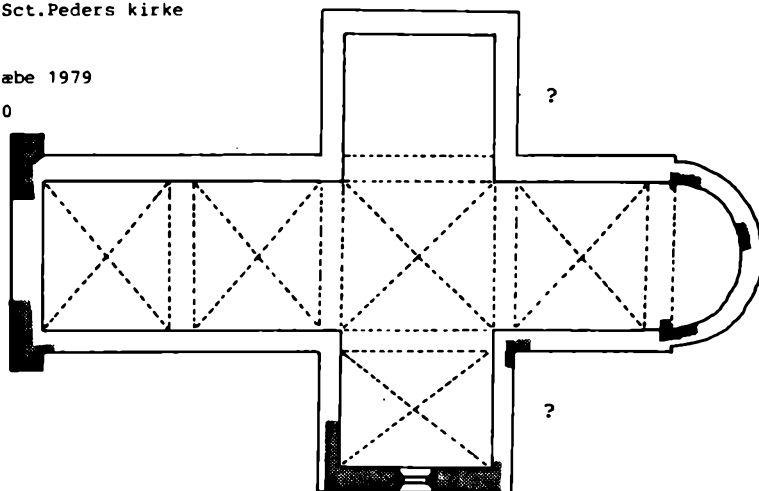
Klosterkirkens grundplan er hentet fra Danmarks Kirker, Sorø Amt, s.1115.

Sct. Peders kirkes grundplan er hentet fra Henrik Græbes artikel J.D. Herholdt og Sct. Peders kirke i Næstved, 1979, hvor forfatteren bringer en sammentegning af de resultater, han nåede frem til ved Nationalmuseets undersøgelser i kirken i 1978-79. I den her viste udgave er tegningen dog suppleret med den nordre tværskibarms, som i det mindste må have været planlagt, men som endnu ikke er påvist. Ved Græbes undersøgelser viste det sig ikke muligt at afgøre, om der har været en eller flere apsider ved søndre tværskibarms østmur.

Næstved Sct.Peders Klosters kirke
ca. 1200
efter Danmarks Kirker, Sorø Amt
mål 1:300

Næstved Sct.Peders kirke
ca. 1200
efter Græbe 1979
mål 1:300

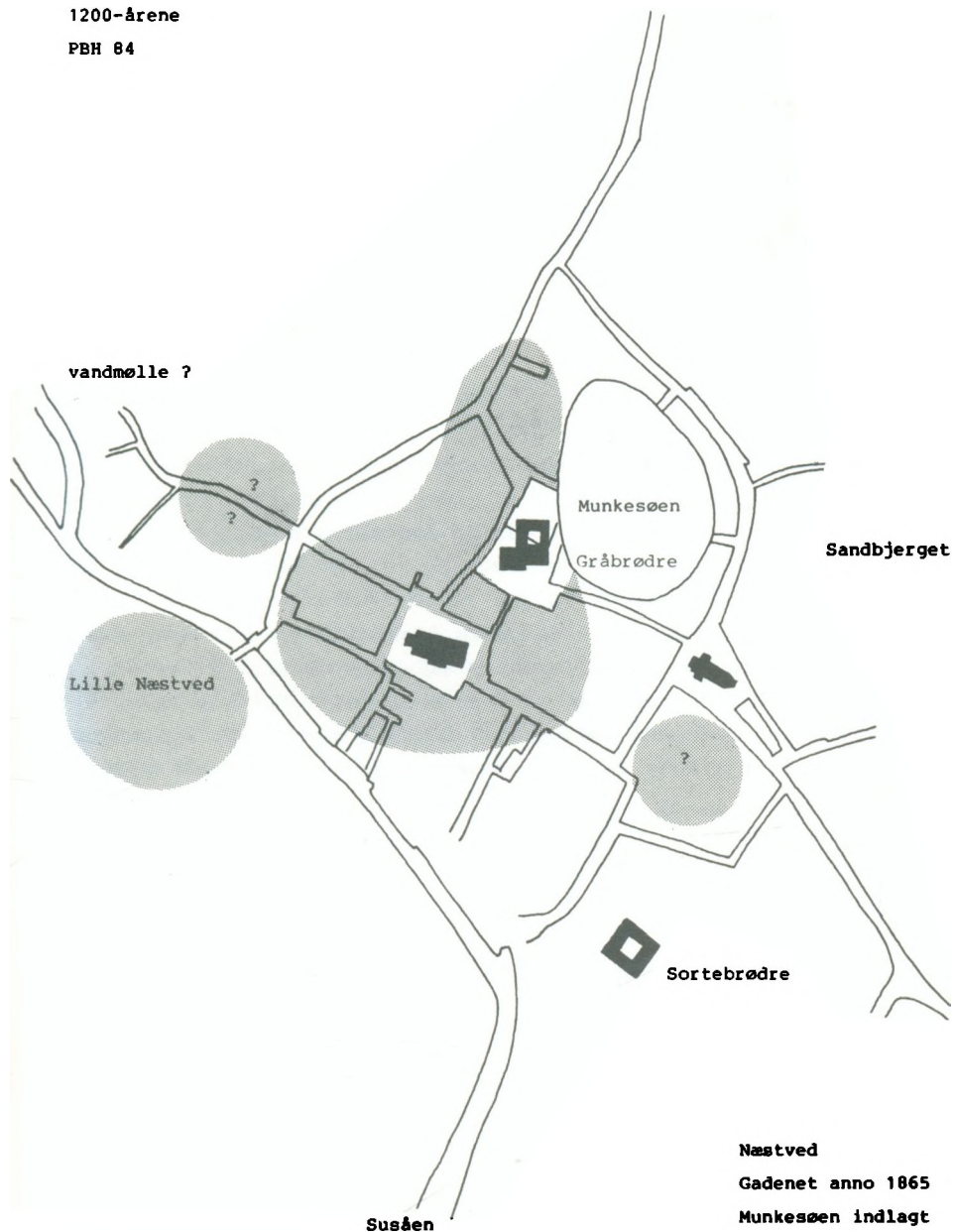

Erik Lams gavebrev fra år 1140 (s.9) giver en lille oplysning, som fortæller noget væsentligt om en af Næstveds roller i 1100-årene.

"I stedet for den leiding, som påhviler nævnte bys indbyggere og munkenes øvrige undergivne, bestemmer jeg, at de skal gøre tjeneste med at føre mig eller mine mænd til Falster eller Laaland eller andre omliggende øer én gang om året, hvis det gøres nødigt." (Helms 1940,s.132)

Denne oplysning viser Næstveds placering i landets infrastruktur i 1100-årene. Når kongen skulle fra Sjælland til Lolland og Falster, fandt han det øjensynligt naturligt at udskibe sig fra Næstved - frem for at rejse videre til Vordingborg. Der til er man formodentlig kommet over vandet, og stedet har vel haft sin egentlige betydning som beskyttet havn, jfr. pælespærringen fra første halvdel af 1000-årene (81:200). Først i anden halvdel af 1100-årene udbygges pælespærrings-systemet i havnen, formodentlig samtidig med, at den kongelige borg anlægges.

Næstved
1200-årene
PBH 84

Næstved

1200-årene

Vi har set, hvorledes Næstved senest fra 1135-40 kan regnes blandt Danmarks tidlige byer, de såkaldte torvebyer eller torvekøbinger. Disse tidlige byer skylder sandsynligvis kongemagten deres eksistens. Det er således Erik 3. Lam, som giver Næstved Kloster afgifterne af torvet og midsommergælden som supplement til de ejendomme og institutioner, Bodilsslægten gav 5 år tidligere i 1135.

Noget af det spændende ved Næstved er, at et kloster overtager kongens rolle for nogle århundreder.

Fra 1200-årene regner man med, at de egentlige købstæder er dannet, idet kongerne på denne tid giver en lang række bysamfund særlige privilegier og love, bl.a. ret til selvstyre ved borgmestre og rådmænd.

I året 1274 får Nakskov love og rettigheder lige til dem, som Erik 4. Klipping og hans forfædre allerede tidligere havde givet Næstved og andre torvebyer på Sjælland (Helms 1940, s.117). Omkring 1250 opregnes Næstved i den liste over byer, som findes i tillægget til Kong Valdemars Jordebog, og som normalt kaldes Købstadlisten.

Næstveds indbyggere betegner sig senest 1280 (byens ældste segl) som cives (borgere). Formuleringen lyder S' SIVIVM DE NESTWETH. Dog betegnes Næstved endnu 1348 villa (forensis): torveby.

Vi må konkludere, at Næstved har egentlig købstad-status fra 1200-årene.

Der er flere institutioner, som understreger dette, f.eks. tiggermunkeklostrene. Næstved er den eneste danske by uden domkirke, som har to tiggermunkeklostre: et gråbrødrekloster og et sortebrødrekloster. Begge klostre kommer til byen ved midten af 1200-årene. Tiggermunkene søgte netop til købstæderne, hvor de fandt populationer, som kunne sikre dem almisser.

Sammenlagt var der 4 kirkelige institutioner i byen Næstved i 1200-årene. Ved siden af den gamle sognekirke Sct. Peders kirke var der omkring år 1200 kommet endnu en sognekirke, Sct. Mortens kirke, og ved midten af 1200-årene kom så de to tiggermunkeklostre.

Sct. Mortens kirke nævnes første gang indirekte i året 1280. Major ecclesia (store kirke) må være Sct. Peders kirke, og det implicerer minor ecclesia (lille kirke) eller Sct. Mortens kirke, som direkte nævnes første gang 1292: Ecclesia beati Martini. Kirkens romanske udgave dateres til ca. 1200 (Danmarks Kirker, Præstø Amt, s.131 ff.).

Sortebrødre-klostret. Dominikanerne kom til Næstved ca. 1240 og byggede deres kloster sydøst for byen, formodentlig på åben mark. I området var der kilder, som leverede rindende vand til klostret.

De sidste senmiddelalderlige bygninger blev revet ned 1840, men der er gode muligheder for at foretage undersøgelser i området, som nu rummer Den ostenfeldtske Stiftelse med park.

Klosterkirken har sandsynligvis udgjort sydfløjen i anlægget. Der er bevaret et prospekt og tre grundplaner af de senmiddelalderlige bygninger, publiceret i anden sammenhæng (Nyrop-Christensen, Hist. Samf. f. Præstø Amt årbog 1978-79, s.8 og 37). Begge tegninger gengives her s.18.

Gråbrødre-klostret. Franciskanerne kom til Næstved nogenlunde samtidig med dominikanerne, men i modsætning til de sidste erhvervede gråbrødrene et antal bebyggede grunde og ryddede dem til byggegrund. Klostret lå vest for Munkesøen, og afvandingen fra søen blev udnyttet af klostret.

Gråbrødre-klostret blev delvis udgravet i 1957, således at vi kender kirken, som dannede sydfløj i anlægget. Kirken lå midt under nuværende Axeltorv. Under kirken fandt man i 1957 kulturlag fra den ældre bebyggelse på stedet, se s.19.

Sct. Jørgens-gården. Næstved havde endvidere sit eget hospital for spedalske som sædvanligt var i danske byer. Disse hospitaler hed som regel Sct. Jørgens-gårde og var placeret lidt udenfor

byerne. Næstveds Sct. Jørgens-gård nævnes første gang 1261. Den lå syd for byen ved landsbyen Åderup, og det tilhørende kapel med begravelser indenfor og udenfor blev undersøgt i perioden 1948-68. Hospitalsbygningerne er ikke fundet.

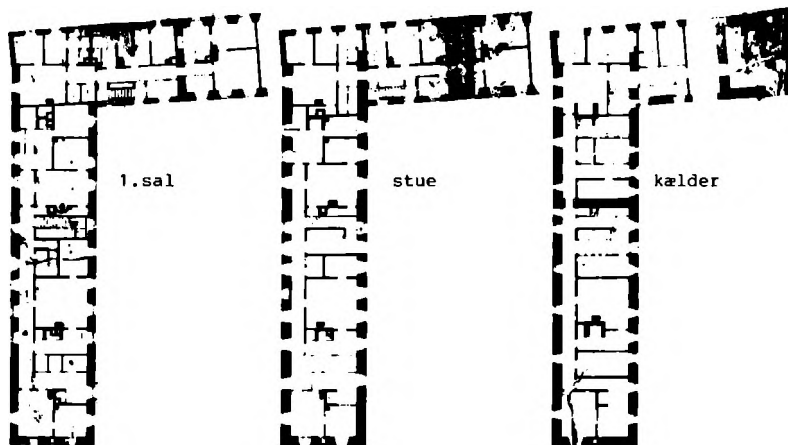
Hospitalets placering ved landevejen er typisk for disse spedalskhedshospitaler, hvis patienter var delvis afhængige af almisser fra de rejsende og byens indbyggere.

Kapellets senmiddelalderlige grundplan vises s.20.

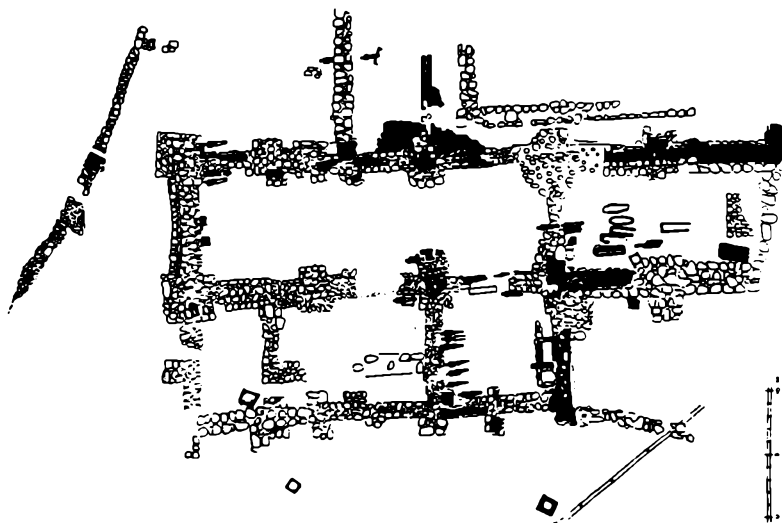
Møllen. Vandmøllen ved Susåen kan tænkes at være anlagt i denne periode. I andre byer kendes omfattende mølledæmningsarbejder og å-løbsreguleringer netop fra 1200-årene, f.eks. i Ribe og Ålborg (Projekt Middelalderbyen).

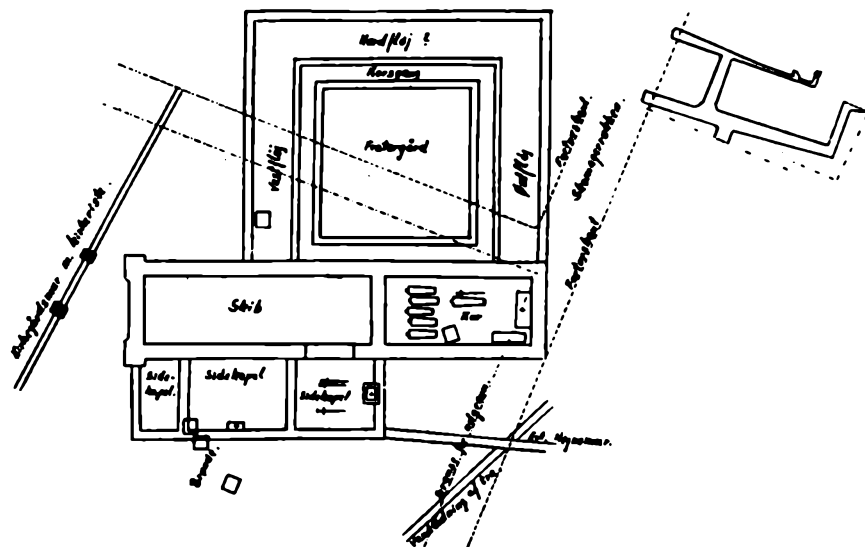
G. Kretz: Sortebrødrekløstret ca. 1835, set mod vest.

G. Kretz: Sortebrødrekløstret, grundplan ca. 1835, nord opad.

Mogens Bencard/John Petersen 1957 - Nationalmuseets Arbejdsmark 1959, s.59.

Jens Skipper Rasmussen - BP-nyheder nr.7-1957, s.7.

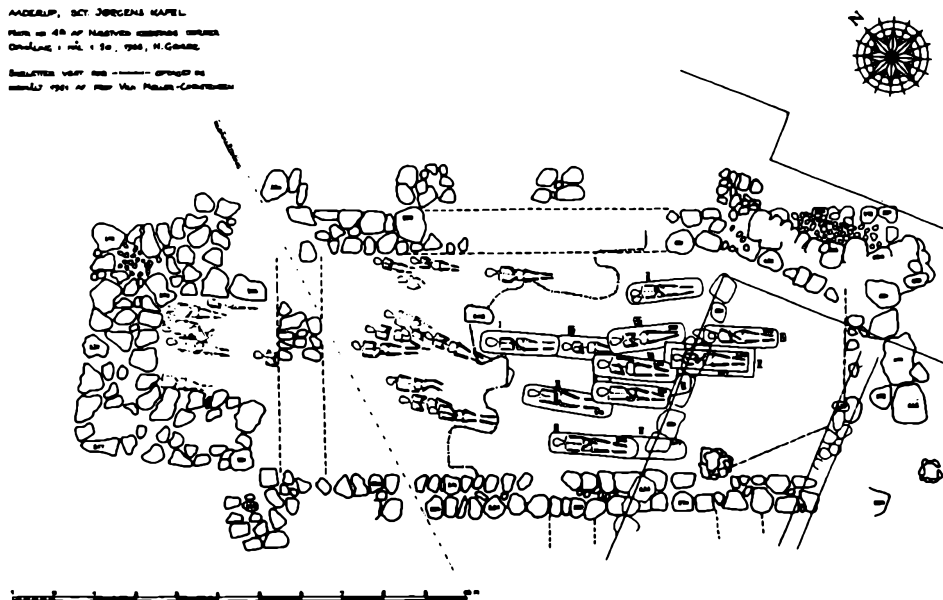
Næstved

Sct. Jørgens-gården i Åderup

ÅDERUP, SCT. JØRGENS KAPEL

Plan og d.m. af Næstveds ældste kirke
Omfang: 1 m. 1. 50. 1900, H. G. G. G.

Resultatet af den 1. og 2. udgravning af
kirken 1901 af den 1. og 2. udgravning

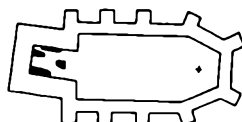

fase 1

fase 2

fase 3

784.

Bebyggelsen i Næstved udvides væsentligt i 1200-årene (kort s.14). Udvidelsen sker i form af "forstæder", og den indtil videre bedst dokumenterede forstad er Sct. Mortens-kvarteret. Dette kvarter etableres efter de hidtidige undersøgelser at dømme netop i løbet af 1200-årene.

Udgravningen i Riddergade (80:100) viste, at der ikke var bebyggelse på dette sted før ca. 1200, samt at området har været temmelig åbent i middelalderen. I 1200-årene lå her således et enkelt grubehus af en type, som også kendes i Holsten. Omkring huset lå affaldsgruber og en brønd. Huset var orienteret parallelt med Riddergade, hvilket kunne tages til indtægt for, at denne gade eksisterede samtidig.

Medens Sct. Mortens kirke er bygget i forbindelse med kvarterets etablering omkring år 1200, så viser Sortebrødreklostrets frem-skudte placering mod syd, at kvarteret allerede må have været fuldt udbygget i midten af 1200-årene.

Mod vest er der på kortet s.14 skitseret en anden, mere hypotetisk forstad omkring Møllegades vestlige del. Dette kvarter tænkes udbygget efter anlæggelsen af vandmøllen, som må være den direkte årsag til, at man bygger ud i det lavereliggende område mod åen. Denne hypotese bør efterprøves ved først givne lejlighed, dels ved undersøgelser i mølleanlægget, dels ved undersøgelser i Møllegade-bebyggelsen.

Fra undersøgelsen i Helligånds-karréen (81:300) ved vi nu, at den nordlige del af byen allerede var udbygget i løbet af 1100-årene, og de naturgivne rammer vanskeliggjorde en yderligere udbygning i denne retning.

Næstveds torve.

Torvet i Næstved nævnes som tidligere omtalt i 1140, men vi ved ikke, hvor torvet lå på dette tidspunkt. Senere var det imidlertid placeret ved nordsiden af Sct. Peders kirkegård, og det kan for så vidt udmærket være den oprindelige placering.

Byens rådhus lå før ca. 1505 vest for Sct. Peders kirke (matr. nr. 198?), og det flyttedes på nævnte tidspunkt om til nordsiden af kirken, hvor byen købte en teglstensbygning, som blev ombygget, så den kunne fungere som byens rådhus (matr.nr. 201). Dette rådhus fungerede til 1856.

Det højmiddelalderlige torv ved nordsiden af Sct. Peders kirkegård kan have været en del bredere, end den smalle gade nu lader ane, idet det senmiddelalderlige rådhus' forbygning er opført foran gavlen af det hus, som byen købte ca. 1505. Den gamle gavl flugter med fronten af matr.nr. 203 (nu Fona). Dette kunne tyde på, at man ved opførelsen af rådhusets forbygning og de yngre nabobygninger har inddraget en del af det gamle torv. Disse indhug i det gamle torv øgede naturligvis behovet for et større torv. I 1553 fik byen da også af kongen Gråbrødre-klostrets grund at udlægge til nyt torv, det nuværende Axeltorv.

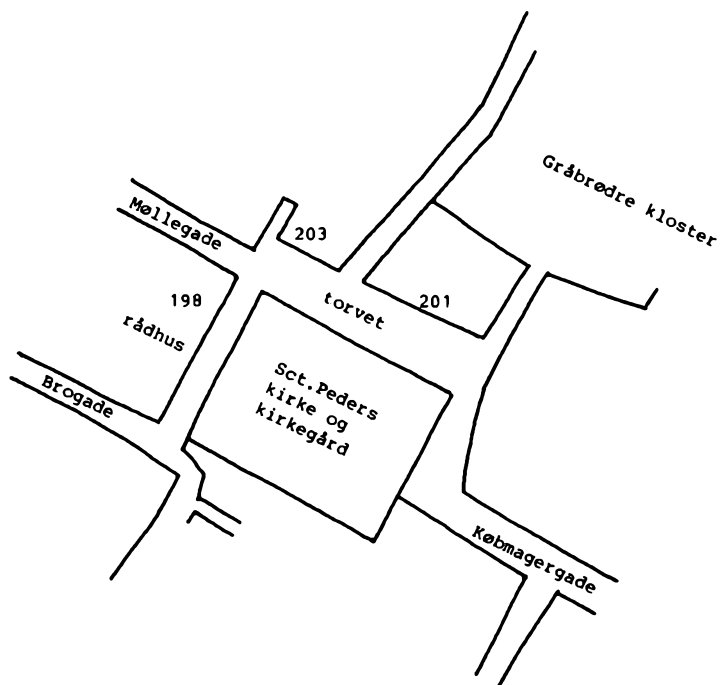
På Peder Resens prospekt af Næstved fra ca. 1670 kaldes det gamle torv ved Sct. Peders kirke for Axeltorvet, medens det nuværende Axeltorv kaldes Torvet. Axeltorvet er altså det gamle navn for det middelalderlige torv, men navnet flytter efterhånden med over til det nye torv, som i andre byer ofte blev kaldt Nytorv. En rekonstruktion af det middelalderlige Axeltorv bringes s.23.

Hjultorvet nævnes første gang 1478, men kan naturligvis være ældre.

Næstved.

Rådhus og torv.

Rekonstruktion, som viser placeringen af det middelalderlige rådhus vest for Sct. Peders kirke og det middelalderlige Axel-torv nord for kirken. Torvet er vist i den omtalte brede udformning fra før ca. 1505.

Næstved.
Gadenettet.

Den ældste oplysning om en gade i Næstved, som kan identificeres med en eksisterende gade, er fra år 1315, da Platea Mercatorum nævnes. Denne Købmændenes Gade hedder nu - fejlagtigt - Købmagergade, som egentlig betyder kødmangernes gade = slagternes gade.

Det er imidlertid helt klart, at en række af byens gader også har eksisteret i århundrederne forud, således at det må være muligt at skitsere et logisk og nødvendigt gadenet, som har kunnet lede trafikken rundt i Næstved. Det gælder i det mindste for 1200-årene, hvor vi har en række fixpunkter i kraft af kirkerne og tiggermunkeklostrene.

Næstveds centrum er Sct. Peders Kirkeplads. Her mødes i 1528 alle byens 4 fjerdinge. Fra centrum var der behov for trafik i 3-4 retninger.

Mod nord via Torvegade (nu Kirkestræde) forbi Gråbrødreklostret ad Ringstedgade til landsbyerne nord for Næstved og, længere borte, Ringsted og Roskilde.

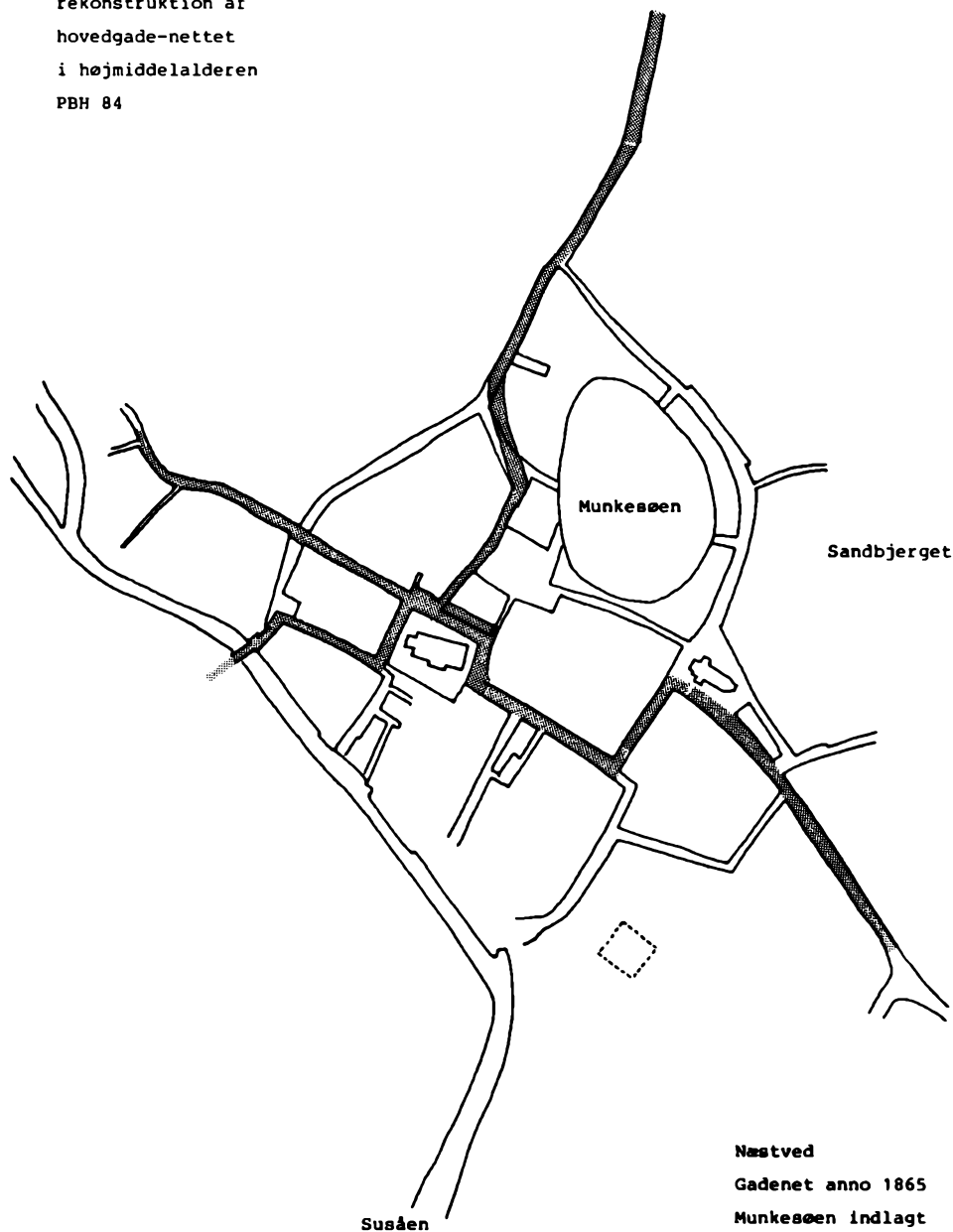
Sandbjerget og Pugemosen har sat naturlige grænser for, hvor meget dette vejforløb kunne flyttes, men iagttagelser i Ringstedgade (81:300) antyder, at gaden mellem Hjultorvet og Helligånds-huset i højmiddelalderen havde et mere direkte forløb end nu.

Mod sydøst via Købmagergade, Riddergade og Østergade ad landevejen til Næstveds ladeplads mod Øresund: Præstø eller alternativt forbi Sortebrødreklostret til landsbyerne syd for Næstved og videre mod Vordingborg.

Riddergades vinkelrette sammenløb med Købmagergade kan forklares ved hjælp af grøften, som omtales s.8. Riddergade løber således parallelt med grøften i en byggegrunds afstand.

Et hypotetisk gadeforløb, parallelt med Købmagergade, skal skitseres her til senere efterprøvning: tre små gadestumper mellem Købmagergade og åen, som alle eksisterede ca. 1960, og hvorefter to endnu findes, er på kortet s.25 forbundet med stiplede linier.

Næstved
rekonstruktion af
hovedgade-nettet
i højmiddelalderen
PBH 84

Næstved
Gadenet anno 1865
Munkesøen indlagt
PBH januar 1984

Er de rester af et tidligere ubrudt stræde mellem Bredstræde og Østergade ?

Mod nordvest var der først behov for trafik i det øjeblik, vandmøllen blev bygget ved Susåen. Dateringen af Møllegade, nu Vinhusgade + Møllegade, afhænger derfor af møllens datering.

Mod vest må trafikken fra Sct. Peders Kirkeplads formodes at have fulgt forløbet Lille Brogade/Farvergade frem til åen. Efter at have krydset åen, stod man i Lille Næstved og kunne herfra fortsætte til Næstved Sct. Peders Kloster mod nord eller ud i landskabet mod vest.

Næstveds havnekvarter er endnu et ukendt kapitel. Bredstrædekvarteret ser imidlertid ikke ud til at være bebygget før 1200-årene. Det parti af Susåen, som må formodes at have rummet den middelalderlige havn, har undergået store forandringer alene indenfor de seneste 100-150 år. F.eks. lå der omkring 1850 tre små holme i åen mellem Gule Pakhus og Store Bro, se kort s.27. Aborreholmen var ca. 1855 landfast landfast med vestsiden ligesom Spansholmen, medens Fiskerholmen ca. 1860 var landfast med østsiden af åen (Rasmus Nielsen 1930, s.112).

Ved en undersøgelse i 1894 på matr.nr. 114 fandt man ved nordøstsiden af Fiskerholmen dele af flere vrage under vandafsatte lag. Dette fund vidner om, at Susåens vandspejl tidligere har stået væsentligt højere med de deraf afledte følger for topografien i havnekvarteret.

Der er afgjort behov for undersøgelser i havnekvarteret. Vi savner placering og datering af havnen, datering af de stræder, som førte ned til havneområdet og oplysninger om kvarterets erhvervmæssige struktur.

I forbindelse med havnen er der anledning til at pege på, at Næstved Sct. Peders Kloster blandt alle sine aktiviteter også forestod skibsbyggeri. Erik 4. Plovpenning forbød i året 1249, at nogen generede klostrets landboer og bryder i bl.a. koggebyggeri (Ole Ventegodt, Maritim Kontakt 3, 1982, s.60). Det skal forøvrigt være den ældste oplysning om koggebyggeri i Danmark.

Næstved
rekonstruktion af holmenes
placering i Susåen
PBH 84

Næstved
Gadenet anno 1865
Munkesøen indlagt
PBH januar 1984

Næstved

udsnit af 4-cm-kort 1512 IV SV

vigtige lokaliteter markeret

Litteratur

udvalg:

Andersen, Aage	Næstved. Projekt Middelalderbyen 1978.
-	Næstved. Projekt Middelalderbyen 1980.
-	Skovklosters ejendomme i Næstved.
Hikuin 7, 1981.
Danmarks Kirker	Præstø Amt. Nationalmuseet 1933 ff.
Danmarks Kirker	Sorø Amt. Nationalmuseet 1936 ff.
Hansen, Palle Birk	Udgravningsberetninger.
Næstved Museum 1979 - 1984.
Helms, Hans Jørgen	Næstved St. Peders Kloster (Skovkloster).
Næstved 1940.
Klingberg	Næstved, indberetning 1744.
Hist. Samf. f. Præstø Amt, årbog 1918.
Liebgott, Niels-Knud	Keramik fra vikingetid og middelalder.
Nationalmuseet 1978.
Nielsen, Rasmus	Næstved købstads historie (fire dele).
Næstved 1925, 1929, 1930 og 1932.
Smith, Otto	Næstved 1135 - 1935.
Næstved 1935.

DIS-Danmark

